

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשע"ה

כרך ה

עורכים:

משה צפור
אהרן מונדשיין
אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אורציון ברתנא
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין
פרופ' שמיר יונה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשע"ח 2018

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"נ אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@macam.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

בתי קינן

הארץ הטובה, ההר הטוב ונביאו אליהו בשירי יורם טהרלב

יוסף פריאל

תקציר

זהו המשך למאמרנו "שירת התנ"ך של יורם טהרלב" (מחקרי גבעה, ד [תשע"ז-תשע"ז]). במאמר הקודם הוכחנו כי בכתיבתו, טהרלב מביע קשר עמוק לתנ"ך. במאמר המשך זה אנו מוכיחים שטהרלב מביע בכתיבתו קשר עז אף ל"ארץ הטובה" (שהוא ביטוי מקראי) הזו, ונופיה הולדתו מהווים מצע תיאורי לכתיבתו. דמות שטהרלב קשור אליה במיוחד היא אליהו הנביא שמקום פעולתו בכרמל. הסיבה לשני חיבורים אלו קשורה כנראה במקום ילדותו של טהרלב בקיבוץ יגור, על מורדות הכרמל.

תאריכים: יורם טהרלב, פזמונאות ותנ"ך, פס-הקול של המדינה, הארץ הטובה, הר הכרמל, אליהו הנביא.

א. פתיח

במאמר הקודם הוכחנו את זיקתו העמוקה של יורם טהרלב לתנ"ך. סקרנו את שימושו הרב והמגוון בספרי התנ"ך, כמו גם את גישתו הביקורתית המתבטאת בחירות הרבה שהוא נוקט בבואו לספר סיפור מקראי או חלקים ממנו.¹ במאמר זה ברצוננו לעסוק בשלושה מוטיבים מקראיים הבאים לידי ביטוי בפזמוניו של טהרלב: הארץ הטובה, הר הכרמל ונביאו אליהו.

מאחר שטהרלב הוא פזמונאי ולא משורר, נעמוד בראשית דברינו על ההבדל בין שיר לפזמון.

במחקר קיימות גישות שונות לגבי מעמדו של הפזמון. יש שראו בו דבר נחות, למשל קנטלוב הטוענת שחקירה ספרותית של הפזמון היא משימה מסוכנת. היא תוהה מה משותף לפזמון הקטן, בידור בעל פה המופנה לאוזנו של ההמון – ולספרות הכתובה, מעבר לעובדה שבשני המקרים המילה הכתובה היא כלי היצירה?² מירון, שעסק בפזמונאות שנכתבה בעקבות מלחמת העצמאות, מבחין בין שירה, שלשיתו מאפשרת בדיקה מורכבת של אמת רגשית, לבין פזמון, שמטרתו לאשר את העובדות הטראגיות אך להטביע בהן את החותם של האתוס הקולקטיבי, וליתול מהן בשם הזיכרון הקולקטיבי את עוקצן.³ על פי סיווגה של בן-פורת, ההבחנה המדעית בין פזמון לשיר היא שהפזמון בנוי כך שהתמטיקה מוכרת ומוסכמת; פיתוח הנושא מתקדם בצורה מסודרת ללא סטיות מן הכיוון ההגיוני; כל מרכיב מוצג כשלם ללא פערים בנקודות המרכזיות; הסיטואציה נוטה לקלישאתיות המאפשרת ייצוג שלם באמצעות פרטים מעטים; ורווח השימוש בסמלים ידועים, בצירופי לשון כבולים, וברמיזות ספרותיות למקורות ידועים היטב.⁴ עם זאת, בן-פורת מודה שמעמדו הנחות לכאורה של הפזמון בעולם התרבות משתנה בכל זאת לכיוון הכללתו בתוך המערכת הספרותית.⁵

יש גם לשים לב לכך שמלחינים הבוחרים להלחין שירים שאינם פזמונים, מגדירים מראש את עבודתם כ"שירי משוררים". כך נהג המלחין מוני אמריליו,⁶ וכך נהג הרופא-

*מאמר זה הוא מאמר המשך למאמרנו "שירת התנ"ך של יורם טהרלב", **מחקרי גבעה**, ד (תשע"ו-תשע"ז), עמ' 169-201.

1 סקירה של הדעות בסוגיה ראו אצל ד' בן-פורת, "הפזמון כבעיה וכמושג של חקר הספרות", בתוך:

ליריקה ולהיט, תל-אביב 1989, עמ' 9-23. וראו שם מאמרים נוספים העוסקים בסוגיה זו.

2 L. Cantaloube-Ferrieu, *Charles Trenet*, Paris 1996, p. 9.

3 ד' מירון, **מול האח השותק – עיונים בשירת מלחמת העצמאות**, ירושלים ותל-אביב 1992, עמ' 250-253.

4 בן-פורת (לעיל הערה 1), ושם עמ' 20.

5 וראו המשך לדיון שם (בהערה הקודמת).

6 מ' אמריליו, **אני חולם על פילים – שירי ילדים של משוררים**, תל-אביב 1988.

המלחין גידי קורן כשהלחין את שירי המשוררים המופיעים בספרו. שני מלחינים אלה הלחינו מאות שירים, אך באוספים אלה הם דאגו להדגיש שמדובר בשירי משוררים.⁷ מנגד, חסרונו הגדול של פזמון הוא התלות שלו בלחן ובמערכת שימור והפצה, שהיא תקשורת ההמונים. פזמון שהלחן שלו מושך את אוזני השומעים יישמר, אחרת, יהיה דינו כעוד שיר רב שפה אך דל מכירים.⁸

חיזוק לדעות המבקרות האלה ניתן לראות גם מן התהליך שקרה בעולם הזמר הישראלי, שבראשיתו ראה ב"פסטיבל הזמר והפזמון"⁹ מקום תחרותי שבו באו לידי ביטוי הישגיהם הספרותיים של טובי המשוררים, אך תחרות "פסטיבל הזמר" שינתה את שמה החל מ-1980 לתחרות הנקראת "קדם אירוויזיון", שהשירים שהושרו בה לא השאירו חותם רב בתרבות הישראלית, ודאי לא כמו אלה שהיו בפסטיבל הזמר.¹⁰ מאותה סיבה ברור גם שמה של תכנית הרדיו הפופולרית בעידן טרום האינטרנט: "מצעד הפזמונים" ולא "מצעד השירים".

אוסף על גישות אלה, שנקודת ההבדל בין שירה (לפחות זו המודרנית)¹¹ לבין פזמון טמונה בכך ששירה היא יצירת אמנות, והיא באה לבטא ראש וראשון את יכולותיו של הכותב. כשמשורר כותב שירה לא תמיד קיים סובייקט מול עיניו, וגם אם הוא קיים, הוא לא מניע אותו לכתיבתו. הפזמון, לעומתו, מלבד היותו מבטא את כישרונו של הכותב, אינו נכתב על מצע ריק. הסובייקט, כלומר האירוע, החוויה האישית או הלאומית, מניע את הכותב לכתוב את מילותיו.

כאלף שירים כתב טהרלב, רבים מהם, ודאי אלו שנכתבו בעשרים שנות הכתיבה הראשונות (1964–1984), הם פס-הקול של המדינה. טהרלב כתב, ומיד, כמעט על כל אירוע לאומי שקרה. על מלחמות,¹² על מבצעים צבאיים,¹³ וגם על מאבק החברים

7 על שיטת הלחנתו של קורן לשירים המכונים "שירי זיכרון", ראו במאמרה של י' גלזמן (בקובץ שהוזכר לעיל בהערה 1): "הלחן המהדהד: עיון במבנים מלודיים בלחניו של גידי קורן למילים של נתן יונתן". שם, עמ' 320–328.

8 כך משתמע מדברי בן-פורת, (לעיל הערה 1), עמ' 22.

9 גם שם זה אינו מקורי. משנת 1960 עד 1964 היה שמו רק "פסטיבל הזמר", אולם כדי לתת אפשרות גם למוזיקה קלה יותר להופיע בו שינו את שמו. ראו: ט' אלירם, "העשור הרביעי במוסיקה", אצל: י' וייץ וצ' צמרת (עורכים), **העשור הרביעי (תשל"ח-תשמ"ח)**, ירושלים תשע"ו, עמ' 455–476 ושם עמ' 460–459.

10 אלירם (הערה קודמת), שם עמ' 460–461.

11 ושלא כשירה מקראית שמטרתה דתית.

12 במאמרנו הקודם "שירת התנ"ך של יורם טהרלב", **מחקרי גבעה ד** (תשע"ו-תשע"ז) עסקנו למשל בשיר "הכותל המערבי" שנכתב ימים ספורים לאחר שחרורו ב-1967, ראו גם עמ' 198–199 שם.

13 הדגמה לדרכו זו של טהרלב, שנהג להגיב ללא שהות על אירועים צבאיים רבים שקרו בתולדות המדינה, ראו למשל בהערות 34, 36 בעמ' 176 במאמר הקודם.

בקיבוץ על זכות כזו או אחרת. וכידוע, אלו היו אירועים מכוננים בימי המדינה הצעירה.¹⁴ במקביל טהרלב לא משך ידו מכתובת שירים אישיים המתארים את תולדות חייו. החל מחוויותיו כבן להורים שעלו מן הניכר; כמתבגר בקיבוץ; כחייל; כאדם אוהב; כאדם הנכזב מאהבה; וכבן הארץ הזאת, בעיקר על הטוב שבה.

כמה חוטים שוזרים את שני הסוגים אלו באלו: האחד – הומור, השני – שפת כתיבה מקראית או פסבדו-מקראית, והשלישי – החיבור לארץ הזאת. אצל טהרלב, לא משנה אם הנושא הוא לאומי או אישי, השיר יכלול תיאורי טבע, לרוב גם תיאורי נוף, ופעמים רבות גם שמות מקומות.

מאמר המשך זה יעסוק בחיבור בין שפתו התנ"כית של טהרלב לארץ התנ"כית, לנופיה, ובעיקר לנוף הולדתו.

ההגדרות שהציבה בן-פורת תובעות ממשורר לא להיות כבול למקורות מוכרים או לאירועים מוכרים.¹⁵ לפי הגדרות אלה, משתמע לכאורה שיוסרם טהרלב הוא פזמונאי ולא משורר.

אולם הערה חשובה בנידון הציגה שפי.¹⁶ לדעתה, בישראל, בניגוד לארה"ב, תמיד הייתה הפזמונאות לגיטימית. הפזמונאות אמנם פעלה בשולי הממסד התרבותי, אך לא הייתה מנוגדת לו. היא מציינת שהתופעה של הלחנת שירי משוררים קיימת רק בישראל, וישנה אפילו תופעה הפוכה של פזמונאים שכותבים שירה,¹⁷ וזו הראיה לקשר הקרוב שבין שני התחומים.

אשר על כן, כהכרעה אישית, מאחר שבפועל בשפת ההמון ובתקשורת ההמונים, ולרוב אף בעולם הספרות עצמו, לא נוטים להבדיל בין שירים לפזמונים ומכנים את אלו וגם את אלו כשירים, גם אנו, אף שנגדיר את טהרלב כפזמונאי, נקרא מעתה לפזמונים אלו שירים וכך נתנסח במאמר זה.

14 בעמ' 186, 193 במאמרנו הקודם עסקנו בשניים משיריו המוקדמים ביותר: "קום לך אל נינוה" ו"הזורעים בדמעה", שכנראה רומזים למאבקים חברתיים מעין אלו.

15 בן-פורת, לעיל הערה 1, עמ' 20.

16 ר' שפי, "התפתחות הפואטיקה של הפזמונאות הישראלית בראשית שנות השבעים", אצל: בן-פורת (לעיל הערה 1), עמ' 76-98, ושם 95-97.

17 כך היא מכנה את חלק מפזמוניו של שלמה ארצי, שכותב בעצמו את שיריו. ברצוני להוסיף שבתחילת הקריירה שלו נהג ארצי לשיר שירי משוררים. התקליט שהוציא ב-1973 "פתאום אחר ימים רבים" הוא ברובו שירי משוררים, אך קודם לכן וגם אחר כך הוא נהג כן. גם צביקה פיק שנתפס בציבור כאמן שטחי, דבר המתבטא בתלבושתו וצורת הופעתו, הלחין לא מעט שירי משוררים. בשם "שירי משוררים" נקרא התקליט המצליח מאוד שהלחין בשנת 1978. תקליט זה כלל את "שיר השנה" במצעד הפזמונים של רשות השידור "מת אב ומת אלול" שכתב נתן יונתן.

ב. מוטיב "הארץ הטובה" בשירי טהרלב

פזמונים רבים ואוהבים כתב טהרלב על הארץ. כגודל אהבתו לארץ, כן מספר ההגדרות שהוא נתן לה. מספר פעמים הוא משתמש בביטוי המקראי "הארץ הטובה"¹⁸. הביטוי מופיע בתנ"ך שבע פעמים. בדב' א', לו, כביטוי לעונש דור המדבר שלא יזכה לארץ הטובה. כמו כן מופיע שם בפרקים ג, כה, וכן ד, כב, כחלק מן התיאור של תחינת משה לראותה. הביטוי מופיע שם עוד בפרק טו, כחלק מנאום המוסר של משה, ובדומה, בנאום הפרידה של יהושע בספרו (כג, טז). המופע השביעי הוא בנאום המינוי של דוד לבנו שלמה, כמתואר בדה"א כח, ח. טהרלב, כאיש שהתנ"ך היה מצע פורה לכתיבתו, משתמש בביטוי זה כמה פעמים.

הביטוי "הארץ הטובה" הופיע לראשונה בשירו "מים מתוך הברא"¹⁹.

הַגְעֵתִי לְעוֹלָם עֵירִים וְיַחַף, פּוֹסֵעַ לְבַד וְכוֹשֵׁל,
עַד אֲשֶׁר הִצִּיעָה לִּי הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, אֶת מֵה שֶׁנָּתַן לָהּ הָאֵל:

מִיָּם מִתּוֹךְ הַבְּאֵר, לָחֵם מִתּוֹךְ הַתַּנּוֹר,
חֶפֶץ שֶׁל מֶלַח וּפְלַח מִפְּרִי הָעֵץ הָאֲסוּר.²⁰

עוֹדֵנִי מְשׁוֹטֵט בְּעוֹלָם הַרְחֵב, נֶצְרָב בְּקֶרֶה וּבַחֵם,
לֹא בְּנִיתִי בַּיִת וְגַם לֹא אֶטֶע לִי עֵץ,²¹ רַק זֹאת אֶבְקֶשׁ עוֹד לְטֶעֶם:

מִיָּם מִתּוֹךְ הַבְּאֵר...

הַגְעֵתִי לְעוֹלָם וְכֵן גַּם אֶצֵּא, עֵירִים וְיַחַף וְעֵנִי,
בְּשִׂמְחָה אֲשׁוּבָה אֶל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, שְׂבֵבָה אֶהְיֶה גַם אֲנִי.

18 מכאן משתמע גם שהשימוש של נעמי שמר במוטיב "הארץ הטובה", בפזמונו של השיר המפורסם "על כל אלה" שכתבה ב-1980 ("השיבני ואשובה אל הארץ הטובה"), הוא לא המצאה ספרותית שלה, אלא הדהוד של המקרא בשילוב שירו של טהרלב בראשה בעת כתיבת השיר.

19 שיר זה הולחן על ידי קובי אשרת ב-1975 במקצב ברזילאי, דבר לא שגרתי באותן שנים. וראו במאמר הקודם את הערה 50 שבה הערנו שגם ל"בלליקה" התאים אשרת מקצב רוסי התואם את נושא השיר.

השיר מופיע בספריו של טהרלב: **לאוהבים את האביב**, תל-אביב 1981 (להלן: **לאוהבים**), עמ' 20, **אין כבר דרך חזרה**, תל-אביב 2004 (להלן: **אין כבר דרך**), עמ' 46, ובאתר האינטרנט שלו (שעלה לרשת ב-2010): http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=74.

20 ראו בראשית פרק ג.

21 מדובר בחיבור מקראי ידוע. ראו יר' כט, ה: "בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פריהן". גם דתיה בן דור בשיר הילדים המפורסם שלה "ארץ ישראל שלי" פותחת את השיר ב"אני בניתי בית" והבית השני הוא "אני נטעתי עץ".

כהרגלו, מתבל טהרלב את כתיבתו במוטיבים ורמזים מקראיים, אבל יותר מכל, הארץ הטובה המופיעה כסוג של אנקלודיו היא המוטיב של השיר. ב-1984 הלחין יאיר קלינגר ללהקת פיקוד צפון המתחדשת²² את "קום והתהלך בארץ", פסוק מפורש שנאמר לאברהם אבינו (בר' יג, ז).²³

קום והתהלך בארץ בתרמיל ובמקל,
 ודאי תפגש בדרךך שוב את ארץ ישׂראל.
 יחבקו אותך דרכיה של הארץ הטובה,
 היא תקרא אותך אליה כמו אל ערש אהבה...²⁴

גם כאן כתב טהרלב שיר הבנוי על מצע מקראי המתבל עצמו בביטוי הארץ הטובה. שיר נוסף המשופץ במוטיב זה הוא "אתה לי ארץ" שהלחינה נורית הירש ב-1984.²⁵ הבית האחרון הוא:

אני מוצאת במסתרי החרש, פנות בן לא דרכה עוד אהבה,
 ובצלן אפל מפת סחרחרת, הזאת הארץ הטובה?

אני יודעת עד ימי ותמו, לא, לא אבואה עד עמקי לבך,
 אך מה יפה הדרך בך השארתי, את פסיעותי שלי על אדמתך.

תן לי זמן, הושט לי יד, עד נגלה ביחד את הארץ,
 אני יודעת עוד רבה הדרך, אך שרשיך כבר בתוך תוכי.

אין זה המקום לעסוק במשמעות הספרותית של שיר זה הנשמע כשיר אהבה לארץ, אך לא זו הייתה כוונת המשורר ותעיד על כך לשון הזכר של כותרתו "אתה לי ארץ". השיר נכתב כשיר אהבה רומנטי, אולם הן שמו והן הביטוי המדובר יצרו תחושה בציבור

22 מאז שפורקו הלהקות הצבאיות על ידי הרמטכ"ל רפאל איתן ב-1978, לא היו להקות ולא נכתבו שירים חדשים. באתן שנים פעלו בצה"ל רק צוותי הווי פנימיים שהתאחדו לעיתים ושרו שירים מוכרים. בשנת 1984 הקים הרמטכ"ל משה לוי את הלהקות מחדש. שיר זה זכה לתשומת לב מיוחדת בגלל קולו של הסולן יהודה אליאס, שהזכיר מאוד את קולו של יהורם גאון.

23 השיר מופיע בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 194 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=44

24 הבית הרביעי בשיר מחזיר אותנו לנף ילדותו של טהרלב: "וכרמי עצי הזית ומסתור המעיין..." ובסוגיה זו יעסוק הסעיף הבא. המעיין המדובר בשיר זה וברבים אחרים הוא המעיין ליד עוספיה, כך על פי עדות המשורר באתר שלו: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=32

25 נורית הירש היא המלחינה שהלחינה הכי הרבה שירים של טהרלב. על השיר ראו בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 158 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=37

שמדובר בשיר אהבה לארץ. כפי שכתבנו לעיל, פזמון מתקיים על ידי שימורו, ובמקרה הזה כצורת שימורו. הגדרה נרדפת ל"ארץ הטובה" מצאנו בשיר "ילדי האדמה"²⁶, כאן מכונה ארצנו "האדמה הטובה".

הָאֲדָמָה נוֹשֵׂאת פְּרִיָּה כְּמוֹ לִפְנֵי שָׁנִים, אוֹגֶרֶת אֶת יְמֵי הַדְּבֶשׁ בְּצֵל הַבְּסֻתָּנִים,
הַיְלָדִים גִּדְּלוּ מֵהָר בָּאוּר וּבַחֲמָה, וְאֲנִי לֹאֵט חוֹזֵר לִי אֶל הָאֲדָמָה.

אֲשָׂא עֵינַי אֶל הַהָרִים,²⁷ אֶל זֶהָר הָעֵבִים, אֲךָ רִגְלֵי עוֹדֵן שְׁתּוֹלוֹת בְּתוֹךְ הַרְגָּבִים,
שְׁבֻלָת, פְּרַח וּפְרָפֶר וְרַחֵשׁ הַקָּמָה,²⁸ אִישׁ לֹא יִקַּח אוֹתִי מִכֶּם יְלָדֵי הָאֲדָמָה.

הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַחֲמָה, הַפְּשׁוּטָה הַתְּמָה, הַחוֹזֶרֶת עַל עֲצָמָה,
לְחַיּוֹת וְלִמּוֹת בֵּין מְשַׁעוּלִיָּה,
לְלֶכֶת אֶתָּה לְלֶכֶת אֵלַיָּה, לְשׁוּב הַבֵּיתָה לְשׁוּב אֶל הַהֲתַחֲלָה...

כפי שעולה מרוב מילות השיר, כוונתו של טהרלב בביטוי "האדמה הטובה" היא דו-משמעית. מצד אחד הגעגוע לאדמה המצמיחה על כל מה שעוטף אותה, אך יותר מכך, געגוע לילדותו שבה הרגיש כ"ילד אדמה" עד שהוא כמה אפילו "למות בין משעוליה". גם שיר זה עטוף בביטויים מקראיים כגון "אשא עיניי", ובסוף השיר מופיע המשפט: "בין הסלעים והקוצים וכל פרחי הבר, אזרום, אזרום לי בנתיבי הטל והמטר". וחיבור זה של "טל ומטר" הוא מקראי, מאז שטבע אותו דוד בקינתו (שמ"ב א, כא).

הגדרה מעט שונה לארץ הטובה מציע טהרלב לארץ בשיר "לא נעצור"²⁹.

לֵנו קוֹרְאִים הַמְּרַחֲקִים, הַפְּתוּחִים הָאֲרָכִים, הַהָרִים הָעֵמְקִים,
לֹא נִעְצֹר.
זו הַרִצָּה שְׁאִין לָהּ סוּף, אִין לָהּ בֵּית אִין לָהּ חוּף, לֹא לְהִגִּיעַ רַק לְשִׂאף,
לֹא לְעֹצֵר.

אָרֶץ גְּדוּלָה וְרֵבָה אִין לֵנו בְּהָ רָגַע מְנוּחַ, לֵנו קוֹרְא הַמְּרַחֵב – הָאֲפֵק הַבְּהִיר.
אָרֶץ גְּדוּלָה וְרֵבָה וְעַל גִּבָּה אֶלְף שְׁנוֹתֶיהָ, לֵנו קוֹרְא הַמְּרַחֵב לְבָנו עוֹד צְעִיר.

26 הלחין שי לביא ב-1984, את השיר ראו בספריו **בפרדס ליד השוקת**, תל-אביב תשנ"א (להלן: **בפרדס**), עמ' 40, **אין כבר דרך**, עמ' 56.

27 הביטוי המפורסם מתהלים קכא מופיע בכמה משיריו, ראו גם ב"קרן שמש קרן זוהר" (מוזכר להלן בסוף סעיף ג).

28 זוהי כמובן מילה מקראית. ראו שמ' כה, ב ועוד רבים.

29 גם את השיר הזה הלחינה נורית הירש. השיר בביצועה של ירדנה ארזי זכה במקום הראשון בפסטיבל שירי ילדים החמישה-עשר (1984). השיר מופיע בספריו **בפרדס**, עמ' 64, **אין כבר דרך**, עמ' 214.

גם אם ממבט ראשון לא ניכר אזכור מקראי בשיר, הוא קיים בביטוי "אלף שנותיה". לו היה רוצה טהרלב להיות נאמן לתיארוך ההיסטורי הוא היה כותב 'אלפי שנותיה', אלא שהוא נצמד לתהלים: "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר... (תה' צ,ד).

הגדרה שונה ל"ארץ הטובה" מציע השיר "תמיד עולה המנגינה"³⁰ כך מסתיים הבית הרביעי:

מִן הַרְקִיעַ הַנִּמְסֵ אֲשֶׁר אוֹמֵר לִי תִכְנֵס וּבו אֵלֶיךָ אֲנִי שָׁט,
וּמִן הָאֶפֶק הַלְבָּן וּמִן הַרְוַח הַקָּטָן שֶׁבִין הַנִּילוֹס וְהַפְּרָת.³¹
מִה שֶׁהָיָה וּכְבֹר נִגְמַר הַטּוֹב הָרַע וְהַמְלָכָר,³²
וְכָל אַרְצֵנוּ הַקָּטָנָה כְּבֹר שָׁרָה אֶת הַמְּנִינָה...

עם זאת, יש לומר שהיחס בין שתי ההגדרות, הטובה והקטנה, אינו מוקשה, בגלל ההקשר השונה, והכול בעיני המתבונן.

אחד הלחנים המאחרים ביותר לשיריו של טהרלב, הולחן ב-1996 על ידי רמי קליינשטיין למרות שנכתב כבר ב-1985.³³

בשיר "עוד לא תמו כל פלאיך" חוזר טהרלב ומתנחם במה שהארץ הטובה עוד יכולה להציע. כאן הומר המוטיב "הארץ הטובה" בביטוי "הארץ היפה", וכן מתנאה השיר בעיבוד הפסוק מתהלים קיח, יט: "פתחו לי שערי צדק אבוא במ אודה י-ה", ואף משבץ עצמו בביטוי מקראי "יפהייה" (יר' מו, כ).³⁴

30 את השיר הלחין יאיר רוזנבלום. ראו בספריו **לאוהבים**, עמ' 60, **אין כבר דרך**, עמ' 90 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=116

31 אזכורם של הנילוס והפרת בשיר שנכתב בתחילת שנות השבעים הוא ביטוי לתחושת הגאווה של הרחבת גבולות הארץ לאחר מלחמת ששת הימים. אמנם צה"ל לא הגיע לא לנילוס ולא לפרת, אבל תחושת הניצחון והגדלת הארץ נתנה איזושהי תחושה שבקרוב נגיע גם לגבולות הארץ המובטחת בתנ"ך כמה פעמים, למשל בבר' טו, יח: "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת". כפי שאמרנו, טהרלב כותב על פי השפה המקראית המהדהדת בראשו וחיבור זה אינו מפתיע.

32 וכאן מצטט טהרלב שם של סרט מצליח במיוחד משנים אלו "הטוב, הרע והמכוער" שביים סרג'ו לאונה ב-1966.

33 את השיר ראו בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 222 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=34

34 בירמיהו זו "עגלה יפהייה", ונאמרה על מצרים.

אַרְצֵנוּ הַקְטַנְטוֹנִת, ³⁵ אַרְצֵנוּ הַיְפָה, מוֹלְדֵת בְּלִי כְתָנִת, מוֹלְדֵת יַחְפָּה,
קִבְלֵנוּ אֶל שִׁירֵיךָ, כֹּלָה יַפְהִיָּה, פְּתַחֵ לִי שְׁעֵרֶיךָ אָבּוּא בִּם אוֹדָה יְ-הֵ.

עוד לא תמו כל פְּלֵאיוֹךְ, עוד הַזְמַר לוֹ שָׁט, עוד לְבִי מָכָה עִם לִיל וְלוֹחֵשׁ לְךָ בְּלֵאֵט:
אֶתְּ לִי, נֶק אֶתְּ הָאֲחַת, אֶתְּ לִי אֶתְּ אִם וּבַת, אֶתְּ לִי הַמְעַט הַמְעַט שְׁנוֹתֵךְ.

אולם, שמו של השיר "עוד לא תמו" מחייב התייחסות. פתיחה שכזו נשמעת כאנחת
רווחה שאחרי ייאוש: 'למרות... עוד לא תמו'. ונשאלת השאלה: למרות מה?

שירי אהבה רבים כתב טהרלב לארץ הטובה הזו, נציינם על פי שנת ההלחנה.

ב-1969 הולחן השיר "אין כבר דרך חזרה"³⁶ ("כשעלו הבילויים מלאי תקוות, ויתד תקעו
בארץ האבות. בקדחת הם חלו פה, מחמסינים הם סבלו פה, אבל משהו לחש בלבבות:
אם זה טוב ואם זה רע – אין כבר דרך חזרה..."); ב-1973 "להיות יהודי"³⁷ ("...תמיד לחכות
שיגיע הקול, שיקרא גם לך לדעת, כי בית אביך³⁸ לעד לא יהיה ביתך, ולנוע מארץ לארץ,
אך לשאת כחותם ושבועה את זכר אותה הארץ אשר עמודיה שבעה..."³⁹); ב-1982
"הורה"⁴⁰ ("עוד מזהיב השדה שעזבנו אז, עוד הארץ נושאת יכולה⁴¹ ועוד יפים הם
הלילות בכנען טרם השמש עולה..."); בתחילת שנות השמונים את "אל הדרך"⁴² ("אל
הדרך שוב יצאנו, דרך ארוכה בלי קץ, דרך בה רק ילוו אותנו האבק האבן והעץ. כן, כן,
כן, ממשיכה הדרך בסבל ובפרך, כולנו בה נצעד לעדי עד..."⁴³); ב-1984 "הדרך אל

35 וכאן מתכתב טהרלב עם שירו של שמואל פישר "ארצנו הקטנטונת", שהולחן ב-1954 על ידי צבי זהבי.
כך מתחיל הפזמון: "ארצנו הקטנטונת, ארצנו הקטנטונת, ארצי שלי, שלי, נפשי אלייך כה נכספת..."
36 הלחין יאיר רודנבלום. השיר מופיע בספריו **לאוהבים את האביב**, עמ' 34, **אין כבר דרך** (השיר הפותח
נתן לספר את שמו), עמ' 18 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=38

37 הלחין משה וילנסקי. השיר מופיע רק באתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=126

38 ביטוי מקראי נפוץ החל מבר' יב,א והלאה.

39 ביטוי מקראי כמובן, על פי משלי ט,א.

40 הלחן של אבי טולדנו היה קיים עוד לפני המילים. המלחין הציע לקרוא לשיר בשמו וזכה עם השיר
במקום השני בתחרות האירוויזיון של 1982. השיר מופיע בספריו של טהרלב **בפרדס**, עמ' 24; **אין כבר
דרך**, עמ' 192 ובאתר של טהרלב:

http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=45

41 ביטוי מקראי נפוץ. ראו וי' כו,ד ועוד רבים.

42 השיר מושר על פי לחנו הרוסי של סלביוב ומופיע בספריו **בפרדס**, עמ' 164, **אין כבר דרך**, עמ' 198
ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=69

43 גם זה ביטוי מקראי. ראו יש' כו,ד ועוד כמה.

הכפר"⁴⁴ ("אל הדרך הקסומה של ילדותי... כמו נוגעת בארץ ישראל"); ב-1985 "את עיניך שא מזרחה"⁴⁵ ("אדמה מול אדמה, חממה מול חממה, איך צמח פה בשממה שפע מבורך. הירדן כמו ראי, קחי משקפת ותראי את השפע והפרי פה במזרח..."); ב-1987 "הדגל שלי" ("... הדגל שלי הוא כחול ולבן, אתמול היום וגם מחר, הדגל שלי הוא כחול ולבן כמו הים והמדבר...").⁴⁶

המכנה המשותף לכל השירים שנרמזו הוא ביטוי של קשר עמוק לארץ, לנופיה, לעתים למרחביה ("את עיניך שא מזרחה"), ולעתים אפילו למעטפת הרוחנית שלה ("להיות יהודי", "הדגל שלי"). שירים נוספים שבהם מבוטאת אהבת הארץ של טהרלב יוזכרו להלן בסעיף הבא, כך שיש לתמוה על אנחת ה"עוד לא תמו".

כדי לענות על שאלה מתמיהה זו, יש לבחון את התהליך שעבר על טהרלב, ובעצם על החברה הישראלית כולה, דרך שיר שכתב במהלך השנים מאז 1973.

השנה 1973 אינה מקרית. מלחמת יום הכיפורים ערערה מאוד את הביטחון הלאומי והחברה הישראלית, והשאירה חותם משמעותי גם על משורריה.⁴⁷

השיר "אהבת ציון" נכתב ב-1977⁴⁸ אך טהרלב העיד⁴⁹ שהוא נכתב בעקבות מלחמת יום הכיפורים, שהייתה כשלוש שנים קודם לכן.

44 הלחינה נורית הירש. את השיר ראו בספריו **בפרדס**, עמ' 10, **אין כבר דרך**, עמ' 196 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=31. יש להוסיף שהשיר הזה נכתב לכבודה של הזמרת רבקה זוהר ששרה אותו. זוהר היא בת למשפחת זינאית ששורשיה נטועים עד היום בפקיעין, ודרך שיר זה מתבטא עוד הקשר העמוק של טהרלב לארץ הזו.

45 הלחין אורי קריב. השיר מופיע בספריו **בפרדס**, עמ' 18, **אין כבר דרך**, עמ' 208 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=102

46 הלחינה אילנה אביטל. השיר מופיע בספריו **בפרדס**, עמ' 66, **אין כבר דרך**, עמ' 150 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=94

47 ספרות ענפה נכתבה על השפעות השונות של מלחמת יום הכיפורים. ספר שנכתב לאחרונה מנסה לסקור את שלל השפעותיה. בסוגיית הפזמונאות ראו שם את ג' אביטל-אפשטיין, 1973 - **הקרב על הדיכון**, ירושלים ותל-אביב תשע"ד, עמ' 229-243. בכל פרק מספרו עב הכרס של ע' אלמוג, **פרידה משרוליק**, ב כרכים, חיפה 2004, עולה השפעת מלחמה זו על התרבות. ראו למשל עמ' 666, 667, 672, 698-708 ועוד. ראו גם את אלירם, (לעיל הערה 9, ושם עמ' 456-457). סקירה מפורטת יותר של השירים הרבים שנכתבו בעקבות המלחמה הציג חוקר המוזיקה יואב קוטנר באתר שלו. ראו: http://www.kutnermusic.com/2013/09/blog-post_13.html

48 הלחין יאיר רוזנבלום. השיר מופיע בספריו **בפרדס**, עמ' 18, **אין כבר דרך**, עמ' 226 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=30

49 ראו באתר של טהרלב, שם.

... אַתְּ אָרֶץ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵייתָה שְׁלֵנוּ לְקַחוּ הַקְּבָלָנִים, קִנּוּ הַמְּתוּכִים.
לְקַחוּ לָנוּ אוֹתָהּ כַּמָּה רוֹכְלֵי סְדָקִית וְקְבָלָנֵי עֶפֶר וְסוֹחְרֵי שְׁטִיחִים.
גַּם הָעֵבְרִית שְׁלָהּ, אוֹתָהּ לְמַדְנוּ יַחַד, כָּבֵר שְׂכָחָה מְלִים כָּמוֹ תַלְמֵם⁵⁰ וְחָרִישׁ.
וְגַם הָאֲהָבָה אֲשֶׁר יִפְתָּה כָּמוֹ זָמֵר, כֵּן, גַּם הָאֲהָבָה ...

הַיּוֹם אֲנִי נִדְהָם לְרֵאוֹת אֵיךְ סוֹחְרֵיהָ מוֹכְרִים בְּשׁוֹק אֶת כָּל דְּבִשָּׁה וְחֻלְבָּה.⁵¹
כְּמוֹ בֵּין זְכָרוֹנוֹת אֲנִי בֵּין אֲרֻגְזִיהָ עוֹד מִחֻטָּט לְמִצָּא עֲגָבְנֶיהָ טוֹבָה...

ניכר שביקורתו של טהרלב בשיר אינה פוליטית אלא חברתית. היא מופנית לתופעה שהפכה את ה"ארץ הטובה" השופעת מעיינות, פירות ופרחים לארץ נדל"נית-קבלנית. ביקורת חברתית כבר הייתה קיימת בשירים קודמים של טהרלב, למשל ב"משה משה", ב"קום לך אל נינווה" וגם ב"הזורעים בדמעה"⁵² שנכתבו בשנות השישים. כנראה שטהרלב אינו שייך לקבוצת הפזמונאים שהגיבו פוליטית בעקבות המלחמה.⁵³ עם זאת, עוקצנות חברתית ליוותה אותו מאז ומעולם, והדבר הגיע לשיא בפרודיה שכתב טהרלב על בסיס שיר מוקדם שלו. השיר המקורי שהולחן ב-1984 ונסקר לעיל נקרא "קום והתהלך בארץ", ובשנות האלפיים כתב טהרלב על משקל השיר הזה את המקאמה "ארץ מעלפת"⁵⁴:

קוּם וְהִתְעַלֵּף בְּאָרֶץ, סַע בּוֹלוּבּוֹ הַחֲדִישִׁי, וּוְדָאֵי תִפְגַּשׁ בְּדֶרֶךְ אֵיזָה גִיפֵ עַם נוֹבוּרִישׁ.
הַתְּבוּנוֹ בְּכָל דְרָכֶיהָ, כָּל מִטְעֵ, שְׂדֵה וְגוֹ, אֵל תִּשְׁכַּח כִּי זֹאת הָאָרֶץ הִיא בְּסֶךְ הַכֵּל נִדְלָו.
כָּל קְבוּץ הַיּוֹם זֶה קִנְיוֹן, כָּל מוֹשֵׁב - מְרֻכֵז קִנְיוֹת,
כָּל חֲרָשָׁה - חִנְיוֹן לְרֻכְבּ, כָּל בְּסֶתֶן - אוֹלָם שְׁמֻחוֹת...

קוּם וְהִתְעַלֵּף בְּאָרֶץ, אֵל תִּהְיֶה כָּל כֶּן לְחוּץ, אִם בְּבֵית שְׁבִנֵית אוֹמְרִים לָךְ: "תִּצָּא בְחוּץ!"
אִם בְּהַר חֲצַבֵת אֲבָן וּבְנֵן חֲדָשׁ נַחְנֵךְ, אֶת הַכֵּל אַחֵי בְּנֵית, בְּשִׁבִיל נַחְמֵן נַח-נַח-נַח!
זֹאת הָאָרֶץ בְּהָרְמֵנִי, גַּם חוֹמָה וְגַם מִגְדָּל, אֵךְ הַיּוֹם צָרִיךְ (...) כִּדִּי לְזַקֵּף אֶת הַמוֹרָל.
פַּעַם בְּעֶרְהָ הָאֵשׁ, בְּלִבְבוֹת הַיְהוּדִים, אֵךְ הַיּוֹם - הָאֵשׁ בְּמַנְגֵל, הַלְבָבוֹת - עַל שְׁפוּדִים.

בבית השני מתכתב טהרלב עם נעמי שמר ועם שירה "שירו של אבא", המתחיל במילים "אם בהר חצבת אבן להקים בניין חדש"⁵⁵. שמר התכוונה לבית המקדש, וטהרלב, בעוקצנות, מבכה את העובדה שגם שירים רבי משמעות הם חלק מן הדברים שנעלמו מן הנוף הציבורי. החלופה של ערכים אלו היא סיסמאות זולות כדוגמת "נ-נח-נחמן",

50 מילה מקראית. ראו איוב לטי.

51 החיבור בין דבש לחלב מוכר משה"ש ד,יא, או בהיפוך סדר המילים "חלב ודבש" (שמ' ג,ח).

52 ראו ניתוח של שירים אלה, בעלי השמות המקראיים, בעמ' 183-186, 193 במאמר הקודם.

53 כדוגמת יענקלה רוטבליט וחנוך לוין.

54 מתוך ספרו **אין כבר דרך**, עמ' 195, ובאתר של טהרלב: <http://www.taharlev.com/show.asp?id=4>

55 "שירו של אבא" נכתב והולחן ב-1966.

שהיא מנטרה שמשתמשים בה רבים מחסידי ברסלב, שגם מרססים אותה על מבנים וקירות במקומות ציבוריים.

אמת, שניצנים לביקורת זו כבר הופיעו בשיר "קום והתהלך בארץ" בצורתו המקורית. כך הוא הבית השני:

זאת אכן אותה הארץ, זו אותה האדמה, וְאוֹתָהּ פֶּסֶת הַסֵּלַע הַנִּצְרָכֶת בַּחֲמָה,
וּמִתַּחַת לְאֶסְפֶּלֶט, לְבִנְיַי הָרְאִוּהָ, מִסְתַּתְרֵת הַמּוֹלֶדֶת בְּיִשְׁנֵית וְעֵנְוָה.

הארץ כבר אינה רק פיסת הסלע ומסתור המעיין (שיופיע בבית השלישי), אלא גם אספלט ובנייני ראווה, והטבע האהוב והבתולי כבר מסתתר תחתיהם. מכל מקום, ביקורת ממש אין כאן, אולי צער וגעגוע, כך שלסיכומו של סעיף נאמר כך:

טהרלב אוהב את הארץ. הוא מביע זאת בהגדרתה כארץ טובה או ארץ יפה, קטנה או גדולה, בתיאורי הנוף שבה, ובהערכה להישגים הקורים בה. עם זאת, גם טהרלב עבר תהליך של שינוי מסוים, מאהבה שלמה ותמה לארץ כפי שהשתמע משיריו המוקדמים, לאהבה מפוכחת וביקורתית יותר.⁵⁶ הוא לא נמנע מלהציג גם את הביקורת שיש לו על תופעות הקורות בה, ולכן ב-1985 "עוד לא תמו כל פלאיך", אם כי חלק כבר כן תמו.

ג. הר הכרמל בשירי טהרלב

חיבה מיוחדת יש לטהרלב להר הכרמל ולעמק יזרעאל הנשקף ממנו. כך בשיר "יעלה ויבוא"⁵⁷ שהושמע רבות בשנות השבעים לאחר שהשתתף בפסטיבל הזמר והפזמון תשל"ג,⁵⁸ להלן הבית הרביעי:

56 על התופעה ראו: ט' אלירם, "מ'אנו אוהבים אותך מולדת' ועד 'עורי עור': תמורות ביחס למולדת בשירי ארץ-ישראל", **מפנה**, 54 (תשס"ח), עמ' 31-36.

57 שם השיר לקוח מן המקורות. "יעלה ויבוא" הוא פתיח של תפילה המתווספת בימי חג ומועד לתפילה הקבועה, וכאן רומז הדבר על בקיאותו של טהרלב במסורת היהודית בכללה ולא רק בשפת התנ"ך. בסעיף 65 במאמר הקודם נסקרו שלל יצירותיו היהודיות.

58 השיר נידון באריכות בעמ' 180-181 במאמר הקודם. הוא הולחן ב-1973 על ידי בני נגרי. השיר מופיע בספריו **לאוהבים**, עמ' 132, **אין כבר דרך**, עמ' 64 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=21

יעלה ויבוא...
לכרמל בנתיבו הנביא שרכב אש לו,
 הנביא שרכב אש לו ושמים רכובו...

הר הכרמל בעצמו מכבב בעוד כמה שירים של טהרלב,⁵⁹ כך ב"בין כרמל לים"⁶⁰:

בוא אתי, נצאה שוב למסע בין קני הסוף,
 בין שדות ופרדסים בשבילי הנרקיסים,
 אל הנוף אשר היה, בוא, באה, שוב לשם,
 אל ביתנו הקטן בין כרמל לים.

בשיר זה נחשף הכרמל כביתו וערש ילדותו של המשורר, אך בשירים רבים נוספים מתואר נופו של הכרמל בלי להזכיר את הקשר האישי של המשורר אליו. למשל בשיר "ההר ירוק תמיד" שפזמונו:

ההר הירק כל ימות השנה, אני עוד חולם ושואל,
 לנשם רוחותיך ככראשונה, לשכב בצלך כרמל.⁶¹

שיר זה נכתב ב-1972 לכבוד שנת היובל לקיבוץ יגור, שבו גדל טהרלב, כך שיסודו הוא בחייו של המשורר.

השיר הראשון שכתב טהרלב הוא "את ואני והרוח" בשנת 1964,⁶² בשיר זה מתאר טהרלב את נוף ילדותו.

את ואני והרוח, יצאנו לכר⁶³ הפתוח, לנשם את נשמת הדגן,
 לרקוד עם רקוד מי הפלג, לפעות עם הצאן על השלף...⁶⁴

59 גם אהוד מנור שגדל במורדות הדרום-מזרחיים של הכרמל, בבנימינה, מזכיר בשירו "ליד הארץ" את הכרמל: "שמש בא אל החלון, ענף ירוק מלילה נעור, וילד שפקח עיניו לתכלת כאן בארץ אל, בצל כרמל ליד הנחל".

60 השיר הולחן על ידי נורית הירש ב-1982. את השיר ראו בספרו **בפרדס** עמ' 22.

61 הלחין מוני אמריליו. את השיר ראו בספריו **לאוהבים**, עמ' 22, **אין כבר דרך**, עמ' 22 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=75.

62 הלחין נחום היימן. את השיר ראו בספריו **לאוהבים**, עמ' 80, **אין כבר דרך**, עמ' 62, וסיפורו של השיר באתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=58.

63 וראו להלן את הערה 99 בסוגיית הכר הפתוח.

64 ראו תה' קצטו: "היו כחציר גגות שקדמת שלף יבש: שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר". בהרצאותיו

וכך הוא הבית השלישי:

לא שָׁבְנוּ עוֹד רָגַע לְנוֹחַ, גִּמְעֵנוּ דְרָכִים וְשָׁדוֹת.
לְפֶתַע הַיָּמָה הִגַּעְנוּ, אֶל מוֹל הַגְּלִים אֶז כָּרַעְנוּ...

כשיוצאים מקיבוץ יגור לכר הפתוח מערבה, נגיע פתאום הימה. אמנם הפעם לא הוזכר הכרמל בשמו, אך סימני הדרך של ההולכים מציגים את סימני הדרך הגיאוגרפיים.

טהרלב אומר שגם השיר "צל ומי באר"⁶⁵ מתאר את נוף ילדותו במורדות הכרמל.⁶⁶ כך מתחיל הבית הראשון:

בְּמִדְרוֹן מַעַל הַאֲדִי, עֵץ הַשְּׂקֵדִיָּה פוֹרֵחַ, בְּאֵיִר נִיחוּחַ הַדְּסִים.
זֶה הַזְּמַן לִפְנֵי הַקִּיץ, שְׁעָרֵי הַלֵּב פּוֹתֵחַ, וְתַמִּיד בְּרוּכִים הַנִּכְנָסִים...

וכך מסתיים השיר:

זֶה הַבַּיִת שֶׁבָּנִינוּ, זֶה הָאֵרֶן שֶׁנִּטְעָנוּ,
זֶה הַשְּׂבִיל וְזוֹהֵי הַבְּאֵר, מִי שֶׁבָּא לְפָה – אֲחִינוּ...⁶⁷

סביר להניח שגם השיר "אל הנחל" מתאר את אותו נוף. כך מתחיל הבית השני:⁶⁸

מִתּוֹךְ הַקִּיץ, מִן הַבְּצֻרָת, נִרְדַּ בְּשְׂבִיל בְּרָגֵל יַחְפָּה,
נִשְׁבַּע עַל אֶבֶן בְּצֵל הַחֹרֶשׁ, וְנִכְבְּהָ אֶת הַשְּׂרָפָה.

אֶל הַנַּחַל, אֶל הַנַּחַל, בּוֹאוּ וְנִצֵּא בְּעַקְבֵי הַזְּמַן.
אֶל הַנַּחַל, אֶל הַנַּחַל, אֶל הַהִתְחַלָּה וְאֶל הַמַּעַיִן.

משתמש טהרלב בשירו זה כדוגמה לשפה המקראית שהייתה ברורה לבני דורו לפני יובל שנים ולא מוכרת לצערו לנוער כיום. ראו למשל בהרצאתו <https://www.youtube.com/watch?v=khDXX:iz> ZSxaPo&spfreload=10 את השיר ראו בספריו **לאוהבים**, עמ' 80, **אין כבר דרך**, עמ' 62.
65 הלחן של לוי שער היה קיים עוד לפני המילים, וב-1985 התאים שער את המלים ללחן הקיים למען האיחוד של צמדי הפרברים והדודאים. את השיר ראו בספריו **בפרדס**, עמ' 30, **אין כבר דרך**, עמ' 28.
66 ראו באתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=61
67 השיר "האורח" של נעמי שמר ("אם בשער יש אורח... שב אתנו כבן בית") הולחן ב-1984 ולא ברור מתי בדיוק נכתב. שיר זה של טהרלב אולי נכתב קודם (ראו בהערה 65 שהולחן ב-1985). שמר העדיפה לקרוא לאורח-בן-בית, אך טהרלב נצמד להגדרתו של לבן הארמי את אורחו יעקב – כאח: "הכי אחי אתה" (בר' כט, טו). מכל מקום, קנאת הסופרים הזו מצאה את ביטוייה בסמיכות ההלחנה של שני השירים בעלי הרעיון הדומה.

68 הלחינה נורית הירש בשנת 1985. את השיר ראו בספריו **בפרדס**, עמ' 12, **אין כבר דרך**, עמ' 78.

שיחי הפֶּטֶל, שיחי הפֶּרָא, ענפי הזית והעֶרְבָה,
ישאירו לנו שְׁרִיטָה בְּבֶרֶךְ, כְּמוֹ סִימָנִים שֶׁל אֲהָבָה ...

גם בשיר המרגש מאוד "לילות", שעוסק במפגש עתידי בין שני אנשים מבוגרים שחוזרים ונפגשים לאחר פרידה ארוכה, מחזיר טהרלב את גיבוריו לנוף ילדותם, שלהם ושלו.⁶⁹

כך מתחיל הבית השלישי:

הַתְּזַכְרֵי לַיְלֹת, תָּנִים בְּמִשְׁעוֹלֵנוּ, וְכוֹכְבִים גְּבוּהִים וְטַל עַל הַגְּפְנִים?
הַרוּחַ שֶׁנִּשָּׂא אוֹתְךָ הַלַּיְלָה הַזֶּה נִשָּׂא אֵתוּ מִכָּאן מִשָּׂא יוֹבֵל שָׁנִים

וְאֵת יָפָה כְּמוֹ אֵז, עַל עֲרַמַת הַשַּׁחַת, וְבָרַק עֵינֶיךָ כְּאֵז – קוֹרֵץ וּמַעֲרִים.
וְאִם נֹתֶרְתָּ לְבָד, הֵן עוֹד נִשׁוּבָה יַחַד, לְלַכֵּת בְּדַרְכְּם הַעֲצוּבָה שֶׁל הַשִּׁירִים.

נִשׁוּב אֶל הַתְּלַתְּךָ, אֶל מִשְׁעוֹלֵי הַלֶּחֶם, זְמִזּוּם הַמְּמַטְרוֹת בֵּין שְׁמֵשׁ לְבֵין צֶל.
רַעִינוּ הַשְּׂכוּחִים קוֹרְאִים לָנוּ לְלַכֵּת, רַעִינוּ הַיְפִים מֵעַמְקֵי יִזְרְעֵאל.⁷⁰

נִשׁוּבָה אֲלֵיהֶם, שְׁטוּפֵי שְׂמִיחָה וְדַמְעָה, אֶל הַמִּסְעָה נֶצָא, עוֹד תִּרְמִילֵנוּ קָל.
הָאֵם זוֹכְרִים אוֹתָנוּ, עוֹד שְׂבִילֵי הַעַמְקָה, הָאֵם כְּאֵז בְּעַמְקָה עוֹד נוֹצֵץ הַטַּל?

שיר זהה בנושאו ובנופיים המתוארים בו הוא "החולמים אחר השמש":⁷¹

בֵּין הַבְּרוּשִׁים וְהַכְּרֵם שְׁנִית נַעֲבֵר, בֵּין הַעֶרְבִים שׁוֹטְפוֹת סוֹנִיּוֹת אֶת הַעַמְקָה.
עֶרֶב יָפָה וְחַמִּים, שֵׁט עַל גְּגוֹת וְתֵלְמִים, אָנוּ כְּמוֹ כָּל הַחוֹלְמִים, אַחַר הַשְּׂמֵשׁ.

לוֹ עַל כְּתַפְּיֵנוּ נִשָּׂאנוּ שְׁנִית תִּינוּקוֹת, לוֹ רַק יִצְאָנוּ שְׁנִית לַחֲרֵשׁ וְלִזְרַע.
לוֹ רַק יִכְלָנוּ לְקַצֵּר, לוֹ רַק לִצְאָת וְלִבְצֹר, לוֹ רַק יִדְעָנוּ לְנֹצֵר, חֲדוֹת הַנֶּעֱרָה.

שְׂקֵט, וְרַק צְעָדֵינוּ נֹתָרוּ עַל הַשְּׂבִיל, לַיְלָה יָרַד עַל צִמְרוֹת הַבְּרוּשִׁים וְעֵלֵינוּ.
טַל עַל שִׁיחַי הַהֲרָדוֹף, עַל הַבְּרָכּוֹת וְהַסּוּף, טַל עַל רֵאשֵׁי הַכֶּסּוּף, וְעַל עֵינֵינוּ.

69 הלחין ב-1978 בצורה מופלאה התואמת לרגשי הזיכרונות שבשיר, יאיר רוזנבלום. השיר מופיע בספריו **לאוהבים**, עמ' 90, **אין כבר דרך**, עמ' 164 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=89

70 וכבר הזכרנו את עמק יזרעאל כנוף ילדותו של טהרלב הנשקף ממורדות הכרמל.
71 הלחין טשה ארגוב, ראו את השיר בספריו **לאוהבים**, עמ' 92, **אין כבר דרך**, עמ' 34 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=7

גם בשיר זה טמון געגוע לעבר, אלא שבניגוד לשיר הקודם שבו נפגשו האוהבים אחרי שנים, בשיר זה זו רק משאלה.

השירים הבאים חושפים גם הם את נופ ילדותו של טהרלב, נצינים על פי שנת ההלחנה. ב-1965 "הגביע" ("... מטה רצתי אל הדרך, ובידי פרחי הגן");⁷² ב-1966 "ארבע אחרי הצהריים" ("כבר גולש היום ההרה...");⁷³ ב-1968 "בשביל אל הבריכות" ("... ועת חזרו בשביל מן הברכות עם שחר, דמעות הטל נתלו כדולות על קני הסוף...");⁷⁴ ב-1972 "קרן שמש קרן זוהר" ("... ישתה מימיו בין ההרים... וקינת יונה ותור...⁷⁵ כחולים ראשי הדרדרים...");⁷⁶ ב-1986 "שהשמש תעבור עליו" ("... לפסוע באותה הדרך, בתוך פריחת הכרכמים...");⁷⁷ ב-1987 "חלקת א-להים" ("מים ידעתי בין עשבי הבר... מי זה ייקח אותי... אל חלקת הקמה, אל ערש ילדותי...");⁷⁸ ב-1987 "ילדי האדמה" ("... בין הסלעים והקוצים וכל פרחי הבר...");⁷⁹ באותה שנה "סתיו לבן" ("על מרחבי השלף⁸⁰ ולבן הכותנה... עלי האזדרכת... ראשי החצבים... על פני שדות הכותנה");⁸¹ וכן "אתה לי ארץ" מ-1984 שהוזכר כבר בסעיף השני במאמר ("אני פוסעת חרש בשבילך... אני לומדת את כל משעולך, חונה ליד כל מעין... האדמה עיקשת וצרובה...").

בשנת 1984 הלחינה ושרה אילנה אביטל את "אבא אמא וארץ ישראל". שיר הומוריסטי-ילדותי זה עוסק בילדה המבקשת מהוריה לעצור, תרתי משמע, את הקצב, במסעותיהם בארץ ישראל.

-
- 72 הלחין נחום היימן. את השיר ראו בספריו **לאוהבים**, עמ' 124, **אין כבר דרך**, עמ' 122 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=18
- 73 הלחין יאיר רוזנבלום. את השיר ראו בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 24 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=26
- 74 הלחינה אלונה טוראל. את השיר ראו בספריו **לאוהבים**, עמ' 24, **אין כבר דרך**, עמ' 84 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=76
- 75 צירוף מקראי של חטאת היולדת: "בן-יונה או תר לחטאת" (וי' יב,ו).
- 76 הלחין משה וילנסקי. את השיר ראו בספריו **בפרדס**, עמ' 42, **אין כבר דרך**, עמ' 50 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=63
- 77 הלחין חנו יובל. את השיר ראו בספריו **בפרדס**, עמ' 26, **אין כבר דרך**, עמ' 26 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=33. כשהזמר אברהם פריד חידש את השיר בשנות האלפיים הוא שינה את שם הפזמון לשם ה"דתי" יותר: "רק תפילה אשא".
- 78 הלחינה נורית הירש. את השיר ראו בספריו **בפרדס**, עמ' 14, **אין כבר דרך**, עמ' 40 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=32
- 79 הלחין שי לביא. את השיר ראו בספריו **בפרדס**, עמ' 40, **אין כבר דרך**, עמ' 56.
- 80 מילה מקראית. ראו לעיל הערה 64.
- 81 הלחין שי לביא, את השיר ראו בספריו **בפרדס**, עמ' 20, **אין כבר דרך**, עמ' 216 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=88

יש לי שני הורים שאוהבים לטייל, הם עברו ברגל כבר את כל ישראל,
בשהייתי בת שנה נסעו לגליל, וסחבו אותי אתם בתוך התרמיל.

כל שבת יוצאים אנחנו כאיש אחד, כובע על הראש ומימיה על הצד,
פעם אל החולה לבקר בשמורה, פעם בכרמל לראות איזו מענה.

אבא אמא קצת יותר לאט, אבא אמא תחכו מעט,
אין לאן לרוץ ואין לאן למהר, ארץ ישראל פה לעולם תשאר.

כבר ראיתי בגלבע את הפריחה, ומהר תבור ראיתי את הזריחה,
כבר עליתי למצדה בשביל הנחש, להורי תמיד קראתי בקול חלש:

אבא אמא קצת יותר לאט...⁸²

שיר זה אוגד לתוכו את כל הנידון במאמר זה עד כה. אהבת הארץ, הקשר של טהרלב לכרמל ולנופי ילדותו, וההומור.

ד. אליהו הנביא בשירי טהרלב

מוטיב נוסף שבעזרתו מקשר עצמו טהרלב לעולם המקראי הוא דמותו של אליהו הנביא. אליהו מופיע בכמה שירים, לרוב שלא בשמו אלא בדרך אחת משתיים: או כדמות מהר הכרמל, או כאיש הבא מן הסערה ונעלם במרכבת אש. כך בשיר "על כפוי יביא". טהרלב סיפר שכתב את השיר בעקבות ביקור שערך בסוף שנות החמישים ברמלה שהייתה עיר עולים. מילות השיר מבטאות את התום של האנשים הפשוטים, הנגר והסנדלר, שזה מקרוב עלו מצפון אפריקה. פרנסה אין להם, אך אמונה גדולה יש להם והיא מספיקה למחייתם. בשיר זה משמש אליהו כדמות הגואלת, לכשיבוא.

ברחובנו הצר גר נגר אחד מוזר, הוא יושב בצריפו ולא עושה דבר.
איש אינו בא לקנות ואין איש מבקר, שנתים שהוא כבר אינו מנגר.
והוא חלום אחד נושא עוד בלבבו: לבנות כסא לאליהו שיבוא,
על כפוי אותו יביא, לאליהו הנביא.

...

והוא חולם כי נעלים הוא תופר, בן על הרים ינוו רגלי המבשר,⁸³
על כפוי אותו יביא לאליהו הנביא...

82 הולחן והושר על ידי אילנה אביטל בתחרות הפסטיגל 1984 וזכה במקום השני. את השיר ראו בספרו **אין כבר דרך**, עמ' 148, ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=67

83 על פי יש' נבז; נחום ב,א.

כבר סקרנו שיר זה באריכות במאמר הקודם.⁸⁴ נזכיר שציפייה זו מבוססת על הסיפור המקראי המתאר את עלייתו של אליהו בסערה השמימה (מל"ב פרק ב). עלייה זו נתפסת במסורת היהודית כביטוי לאי-מותו, והנביא מלאכי תולה את ביאתו של המשיח בחזרתו של אליהו: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא" (מלאכי ג, כג).

אליהו מוזכר גם ב"יעלה ויבוא" שכבר הוזכר בסעיף הקודם.⁸⁵ השיר מתאר ארבעה סיפורים תנ"כיים שעליהם הרחבנו במאמר הקודם.⁸⁶ שלושת הבתים הראשונים עסקו באי כניסתו של משה לארץ (דברים לב, מט-נ), במותו של שאול (שמ"א לא, ג-ד) ובניצחונו של ברק (ש' ד, יד-טו). הבית הרביעי שמסיים את השיר הוא:

יעלה ויבוא יעלה ויבוא,
לכרמל בנתיבו הנביא שרכב אש לו בשמים רכובו...

סיומו של השיר מזכיר את צורת פרידתו הנסית של אליהו מן העולם ברכב אש כמתואר במל"ב ב, יא: "ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים".

כבר סקרנו במאמר הקודם את שני שיריו של טהרלב העוסקים במאבק לשחרור יהודי ברית המועצות – "אנחנו ואתם" שנכתב ב-1969 ו"בלליקה" שנכתב ב-1980.⁸⁷ השיר "בלליקה" נכתב גם הוא עוד טרם פתיחת שערי ברית המועצות ב-1989 והמשיך לזעוק את זעקת הכלואים מאחורי מסך הברזל,⁸⁸ וגם בו נרמז אליהו הנביא.

בְּלֵב הַלִּילָה שְׁמַעְתִּי קוֹל, זֶה קוֹל אַחִי עַל נְהוֹת בְּבֶל,⁸⁹
תְּפִלָּה אֶלְמֶת, לֹא מְנַחֶמֶת, אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.
מֵתוֹךְ הָאֵלֶם עָלָה קוֹלוֹ,⁹⁰ לֹא סֵעֶרָה הֵייתָה בּוֹ וְלֹא אֵשׁ,⁹¹
רַק בְּלִילִיקָה בְּדַמִּי הַלִּילָה, וְקוֹל אָדָם לוֹחֵשׁ:

84 עמ' 174-175.

85 וגם נסקר בסעיף ג במאמר הקודם.

86 פרטי השיר מופיעים בהערה 58 לעיל.

87 עמ' 180-181.

88 גם הלחן של קובי אשרת מ-1984 מתחשב בסיפור ההיסטורי ומנוגן בסגנון המוזיקה הרוסית. האזינו: https://www.youtube.com/watch?v=w3Flb_X6Eu4, וראו במאמר הקודם עמ' 177-180.

89 מתוך תה' קלז, א.

90 ראו יח' ג, כו ונידון במאמר הקודם.

91 ראו מל"ב ב, יא ונידון במאמר הקודם.

בְּלִיקָה בְּלִיקָה, הוֹ שִׁירִי לִי "אִם אֲשַׁכַּח יְרוּשָׁלַיִם"⁹²,
 בְּלִיקָה בְּלִיקָה, עוֹד יִשְׁמַע שִׁירִי בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל...⁹³

שיר זה משתמש במוטיבים תנ"כיים רבים, שהרלוונטי לגבינו הוא סיפור עלייתו של אליהו השמימה, כפי שתואר לעיל בציטוט ממל"ב ב,א (וכן שם יא). בבית השני מציג טהרלב באכזבה את העובדה ש"לא סערה הייתה בו ולא אש", ובפועל, האיש בעל הנסים, עוד לא שב לגאול את הנעולים מאחורי הסורג הרוסי.

אליהו הוא דמות מרכזית גם בשיר "האיש אשר יביא את הבשורה".

הָאִישׁ אֲשֶׁר⁹⁴ יְבִיא אֶת הַבְּשׂוּרָה,
 חֲמוּץ בְּגָדִים⁹⁵ יָבֹא אֶל תּוֹךְ הָעִיר הַנְּצוּרָה,
 וּמִבְּטוֹ רָחוּק בְּאַפְקֵי מִתְבּוֹן הוּא, וּמִי בָּבֹאוּ יִכְיָרוּ?⁹⁶

הָאִישׁ אֲשֶׁר יְבִיא אֶת הַבְּשׂוּרָה, לֹא מְרַכְבֹּת שֶׁל אֵשׁ יִשְׂאוּ אוֹתוֹ בְּסַעֲרָה.
 כְּהֶלֶךְ זֶר יָבֹא וְתַרְמִילוֹ עַל שִׁכְמָם⁹⁷ וּמִי יִקְדָּמֵנוּ בְּלַחֵם?⁹⁸

הָאִישׁ אֲשֶׁר יְבִיא אֶת הַבְּשׂוּרָה, לֹא אֱלִיהוּ הוּא בְּשִׁבְתוֹ הַהֲדוּרָה,
 עוֹד לֹא מָלְאוּ יָמָיו וְגַם צָעִיר אֵינְנוּ, וְהוּא לֹא יִלּוֹן בְּעֵינָנוּ.

הָאִישׁ אֲשֶׁר יְבִיא אֶת הַבְּשׂוּרָה, בְּטַרְכָם יוֹם יֵצֵא מִתּוֹךְ הָעִיר הַנְּצוּרָה,
 וְלֹא רָאֶהוּ אִישׁ יֹדֵעַ מִיְהוּ, וּמָה הַבְּשׂוּרָה בְּפִיהוּ?⁹⁹

גיבור שיר זה הוא עלום למדי. מצד אחד הוא בעל בשורה, אך מן העבר השני אין איש מכירו והוא נעלם בטרם יביא את הבשורה. אין ענייננו במאמר זה לנתח את שיריו של טהרלב, ולכן לא נפתור את התעלומה ונסתפק רק בציון ההקשר המקראי שיוצר את הניגוד בין איש זה לבין דמותו של אליהו, איש מרכבות האש, הסערה והבשורה.

92 תה' קלז,ה.

93 הולחן על ידי קובי אשרת. את השיר ראו בספריו **בפרדס**, עמ' 56, **אין כבר דרך**, עמ' 188 ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=41

94 צירוף מקראי נפוץ, ראו למשל בבר' מג,יט; נח' ה,יג ועוד רבים.

95 יש' סג,א.

96 שימת דברים על שכם מוכרת מסיפורי הגר (בר' כא,יד) ורבקה (שם פרק כד).

97 מתכתב בהיפוך עם "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" (דב' כג,ה).

98 הלחין יוחנן זראי ב-1970. את השיר ראו בספרו **לאוהבים**, עמ' 42, ובאתר של טהרלב: http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=99

http://www.taharlev.com/songs_selection_song.asp?id=99

כנראה שהאזכור התכוף הן של הר הכרמל והן של נביאו אליהו, קשור בנוף מולדתו של המחבר. קיבוץ יגור, שבו גדל טהרלב, נמצא במורדותיו הצפון-מזרחיים של הכרמל. אתר קרן הכרמל ("מחרקה" בלשון ערב), שבו לפי המסורת⁹⁹ ניהל אליהו את טקס הקרבן אל מול נביאי הבעל,¹⁰⁰ נמצא בקצה המזרחי של הרכס ונראה מן הקיבוץ. שילוב של קרבת המקום והזדהות עם דמותו הנסית והציורית של אליהו, יחד עם אהבת התנ"ך של טהרלב, קשרו כנראה את טהרלב לדמותו של האיש ש"הביא את הבשורה".

ה. סיכום

טהרלב, שבמאמרנו הקודם הוצג כפזמונאי המחובר בכל כתיבתו אל התנ"ך, הוצג במאמר זה גם כקשור בעבודות אהבה אל ארץ התנ"ך. שירים רבים כתב טהרלב על הארץ הזו, כאשר נוף ילדותו בקיבוץ יגור והנוף הנשקף ממנו: הרי הכרמל, התבור והגלבוע, כמו גם עמק יזרעאל הפרוס תחתיהם, מהווים אבן שואבת לכתיבה שופעת זו.

בתוך מורפולוגיה ישראלית זו מבצבצת מדי פעם גם דמותו המקראית של אליהו, שאצלו היה הר הכרמל מקור להשראה נבואית. ייתכן שבאזכורו בשיריו רומז טהרלב להשראה דומה שהעניק לו הר זה, שלמרגלותיו גדל.

99 יש לומר: הכרמל מוזכר בתנ"ך פעמים רבות, לרוב בתור שם מקום ולעיתים כביטוי לחבל ארץ שופע: "ואבא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה" (יר' ב, ז). ואכן, הכרמל הוא נוטריקון של כר-מלא. הר הכרמל נקרא כך בגלל גובהו. המילה כר בתנ"ך משמשת במשמעות רבות (ארץ, הרים, כבשים וקמה), שהמכנה המשותף לכולן הוא התרוממות מעל פני השטח. עם זאת, כמעט בכל מקרי ההיקרות שלו בתנ"ך כשם מקום, הכוונה לכרמל של דרום הר חברון "ואיש במעון ומעשהו בכרמל" (שמ"א כה, א). הכרמל היחידי בתנ"ך שמתייחס לרכס שבין זכרון יעקב בדרום מערב לבין צומת יגור בצפון מזרח, זה הכרמל של אליהו הנביא ותלמידו אלישע (מל"א, יח ומל"ב פרקים ב ו-ד). וראו בנידון את נ' ארנון, "על כרמל מול מדבר בנבואות ישעיהו וירמיהו", אצל: ד"ח ארליך (עורך), **שומרון ובנימין**, עפרה תשמ"ז, עמ' 72-76. כאנקדוטה אציין שבשירו הראשון, "את ואני והרוח" שהוזכר בעמ' 27, מופיע המשפט "יצאנו לך הפתוח", ולדברים אותה משמעות.

100 מל"א יח.